

УДК 339.942:334

К. А. Фліссак,
кандидат економічних наук, доцент
Тернопільського національного економічного університету

НІМЕЦЬКА МОДЕЛЬ ВИХОДУ КРАЇНИ ІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ КРИЗИ

У статті проаналізовано вплив фінансово-економічної кризи на провідні країни світу, в т. ч. члени Європейського Союзу, виділено особливості прояву кризових явищ в Україні; акцентовано увагу на комплексності системи антикризових заходів, розроблених та прийнятих Урядом ФРН, критеріях побудови концепції антикризових дій; послідовно розглянуто основні методологічні підходи, логіку і принципи формування німецької моделі виходу із економічної та соціальної кризи; зроблено висновки щодо можливостей використання в нашій країні апробованих у Німеччині заходів антикризового впливу.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, антикризові заходи, антикризовий досвід країн ЄС, модель виходу із кризи.

К. А. Флиссак
НЕМЕЦКАЯ МОДЕЛЬ ВЫХОДА СТРАНЫ ИЗ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО
КРИЗИСА

В статье проанализировано влияние финансово-экономического кризиса на ведущие страны мира, в т. ч. члены Европейского Союза, выделены особенности проявления кризисных явлений в Украине; акцентировано внимание на комплексности антикризисных мероприятий, разработанных и принятых Правительством ФРГ, критериях построения концепции антикризисных действий; последовательно рассмотрены основные методологические подходы, логика и принципы формирования немецкой модели выхода из экономического и социального кризиса; сделаны выводы о возможных использованиях в нашей стране апробированных в Германии мер антикризисного влияния.

Ключевые слова: финансово-экономический кризис, антикризисные меры, антикризисный опыт стран ЕС, модель выхода из кризиса.

K. A Flissak
GERMAN MODEL OF COUNTRY TAKING OUT
FROM THE ECONOMIC AND SOCIAL
CRISIS

The article is devoted to questions of financial and economic crisis and its influence on the leading countries of the world, including EU, picked out features of displaying of crisis phenomenon in Ukraine; also attention on the complexity of the system of anticrisis measures on the criteria of construction of anticrisis actions conception that were developed and accepted by the Government of Germany, is accented; basic methodological approaches, logic and principles of forming of the German model of output, are consistently considered from an economic and social crisis; in relation to possibilities of the use in Ukraine the measures of anticrisis influence, that were approved in Germany, are done conclusions.

Key words: financial and economic crisis, anticrisis measures, anticrisis experience in countries of EU, model of way out of crisis.

Постановка проблеми. До країн, які зазнали руйнівного впливу світової економічної кризи, належить і Україна. Незважаючи на відповідні кроки органів законодавчої та виконавчої влади, проблема подолання кризового впливу буде актуальною ще не один рік. Найбільш гострими залишаються питання нарощення обсягів ВВП, зменшення бюджетного дефіциту, забезпечення банками стабільного й ефективного кредитування сфери економіки, збереження зайнятості населення і створення нових робочих місць, виконання прийнятих соціальних програм. З огляду на це очевидно, що Україна потребує не лише фінансової допомоги міжнародних фінансових організацій, а й вироблення чіткої програми антикризових дій із обов'язковим забезпеченням комплексного підходу. Надзвичайно важливе значення при цьому має використання

результатів і позитивних напрацювань інших країн світу та їх адаптація до українських умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до дослідження впливу криз на розвиток економіки країн світу впродовж багатьох років змінювався циклічно, залежно від фази економічного розвитку – підйому чи спаду. Особливості глобальної фінансово-економічної кризи 2007–2008 років по-новому привернули увагу до аналізу кризового впливу, виявлення глибинних її причин, вироблення ефективних заходів протидії і виведення країни із кризи. Серед українських авторів, які активно досліджують відзначену проблематику, слід назвати насамперед В. С. Будкіна, В. М. Гейця, В. Є. Новицького, Ю. М. Пахомова, В. К. Черняка, В. Я. Шевчука. Водночас, залишається значний потенціал для дослідження антикри-

зової діяльності з її особливостями та закономірностями в економічно потужних європейських країнах. Результати подібних наукових розвідок могли б бути успішно використані в Україні.

Мета статті – послідовно розглянути основні методологічні підходи, принципи і логіку формування німецької моделі виходу із економічної та соціальної кризи, акцентувати увагу на комплексності системи антикризових заходів, розроблених і прийнятих Урядом ФРН, критеріях побудови концепції антикризових дій; зробити висновки щодо можливостей використання в нашій країні апробованих у Німеччині заходів антикризового впливу, доцільності врахування методологічної та структурної складових німецької моделі виходу із фінансово-економічної кризи, трансформування і адаптації для врегулювання проблемних питань в економічній і соціальній сферах України.

Основні результати дослідження. Остання світова фінансово-економічна криза спочатку виникла у США через наростання спекулятивних операцій із нерухомістю та її використання як застави під отримані іпотечні кредити; далі кризові явища впродовж 2007 року поширилися на банківський та фінансовий сектори. Як наслідок, значно збільшилися фінансові втрати й зросла заборгованість у фінансовій сфері. А наприкінці 2008 року криза вже охопила реальну економіку. Виникли проблеми із цінними паперами та

рефінансуванню, матеріальний прояв дістали наявні ризики. Викликаний кризою нерухомості та фінансового сектору у США економічний спад світової економіки 2009 року став найглибшим за останні 60 років [1, с. 9–16; 2; 3; 4].

Світогосподарські зв'язки та інтеграція національних економік, що в нормальних умовах мали позитивні прояви, у кризовій ситуації почали для багатьох країн світу відігравати роль «каменю на ногах утопленика». Особливо потерпіли економічно потужні країни Європейського Союзу, де проявився «ефект доміно». Наприклад, експортно орієнтованій економіці Федеративної Республіки Німеччина після трьох докризових років стабільного економічного зростання було завдано значної шкоди, про що насамперед свідчить драматичне скорочення валового внутрішнього продукту країни (дані щодо його зниження у ФРН та ряді провідних країн світу, а також України наведені в табл. 1). Виникли проблеми і у здійсненні програм економічного і соціального розвитку, похитнулася фінансова стабільність, під загрозою опинилося питання забезпечення зайнятості населення, вирішення якого належить до зони відповідальності уряду.

Зазначимо, що вплив кризи вже на її початку найбільшою мірою відчули країни з найвищим рівнем сегменту фінансових послуг. Серед них слід виділити насамперед Великобританію. Наступний етап кризи

ударив по країнах із високим рівнем орієнтованої на експорт економіки, у числі яких одне із провідних місць належить Німеччині. Кризові явища характеризувалися зростанням обсягів державного боргу та бюджетного дефіциту (див. дані табл. 2).

В Україні найбільш негативним і первинним проявом фінансово-економічної кризи стали порушення платіжно-розрахункового обслуговування банками клієнтів та кредитного забезпечення установами банківської системи реальної економіки. Відтак відбулося катастрофічне зростання недовіри клієнтів – фізичних осіб до розміщення вільних коштів у банках, що супроводжувалося відтоком грошей із депозитних рахунків. Проблема ускладнювалася через недосконалу структуру банківських ресурсів, сформовану співвідношенням

Таблиця 1
Динаміка зміни валового внутрішнього продукту у 2005-2010 рр.,
у % до минулого року (+, -)

Країна	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Бразилія	3,2	3,8	5,4	5,1	-0,2	5,5
Великобританія	2,1	2,8	3,0	0,7	-4,9	1,3
Індія	9,2	9,7	9,1	7,3	5,7	8,8
Китай	10,4	11,6	13,0	9,1	8,7	10,0
Російська Федерація	6,4	7,4	8,1	5,6	-7,9	4,0
США	2,9	2,8	2,0	1,1	-2,4	3,1
Україна	2,7	7,3	7,9	2,3	-15,1	1,0
ФРН	0,8	3,0	2,5	1,3	-5,0	1,2
Японія	1,9	2,0	2,4	-0,6	-5,2	1,9

Джерело: [5, с. 730-731; 6; 7; 8; 9; 10]

Таблиця 2
Зміна частки державного боргу та бюджетного дефіциту
в кризових умовах, у % до ВВП

Країна	2005	2006	2007	2008	2009	2010, прогноз
Державний борг						
Великобританія	42,1	43,3	44,1	51,9	68,2	78,2
США	62,5	61,9	63,1	70,5	83,2	92,6
Україна	14,3	11,9	9,9	13,8	24,8	40,0
ФРН	66,4	66,0	63,6	67,2	72,5	76,7
Японія	191,6	191,4	187,7	196,3	217,7	227,1
Дефіцит державного бюджету						
Великобританія	3,3	2,6	2,6	5,4	10,9	11,4
США	3,3	2,2	2,9	6,1	12,5	11,0
Україна	1,8	0,7	1,4	1,3	3,9	5,7
ФРН	3,3	1,5	0,5	0,1	3,3	5,7
Японія	5,0	3,9	2,5	5,5	10,3	9,8

Джерело: [6; 11-15]

вкладів юридичних та фізичних осіб, де частка останніх коливалася в межах 75–83%. Далі була ланцюгова реакція, яка виявилася в неможливості зростання обігових коштів підприємств, згортанні виробництва, зменшенні обсягів реалізації продукції, збільшенні боргів із виплати заробітної плати і платежів до Пенсійного фонду, зниженні рентабельності та зростанні збитковості підприємств, нарощенні податкового боргу, падінні рівня зайнятості.

У процесі аналізу проблем, породжених в Україні фінансово-економічною кризою, та вироблення найбільш ефективних антикризових дій провідними українськими науковцями акцентується увага на вивченні міжнародного досвіду і можливостей «адаптації зарубіжної антикризової практики до українських реалій» [16, с. 10]. Тому вважаємо доцільним більш докладно розглянути практику антикризового реагування в ЄС, і зокрема у ФРН.

Передусім варто відзначити, що в антикризовій політиці Європейського Союзу спостерігається посилення втручання держави в економіку. Тож абсолютно логічним є висновок акад. Пахомова Ю. М. про те, що «во всех странах кризис смягчало государство, а не рынок» [17, с. 3].

Зважаючи на перехід легкої рецесії, яку, здавалося б, можна було легко подолати, у стадію важкого обвалу німецької економіки, Федеральний Уряд своїми рішучими діями вже восени 2008 р. визначив найважливіші напрями зміцнення Німеччини та виведення її з кризи [18]. При цьому німецький план піднесення економіки орієнтувався на досягнення трьох цілей: по-перше, відновлення довіри до фінансової системи; по-друге, гарантування банківських вкладів населення; по-третє, надання захисту соціальному ринковому господарству.

Проаналізувавши підтримані законодавчі ініціативи Федерального Уряду, пакет прийнятих нормативних документів, комплексність підходу до вирішення проблем, логіку і послідовність дій на всіх владних рівнях та у сфері фінансової і підприємницької діяльності, набір використовуваних фінансово-економічного інструментарію, узгодженість форм та методів впливу, можемо стверджувати, що фактично було сформовано **німецьку модель виходу із економічної та соціальної кризи**. Структурні складові моделі представлено на рис. 1.

Первинними у виробленні пакету антикризових заходів на урядовому рівні розглядаються нами аналіз фінансово-економічного та соціального стану країни з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, визначення концепції антикризової діяльності та антикризових заходів на основі узгоджених принципів. При цьому методологічно важливим є чітке окреслення власне *концепції*, яка повинна містити визначені цілі, конкретні проблеми і можливі способи їх вирішення (наприклад, внесення змін до законодавства, коригування нормативів та правових норм, оптимізація рамкових умов, вдосконалення системи відносин між суб'єктами процесу тощо).

Одночасно необхідною є потенційна наявність альтернативних рішень. У концепції обов'язково має бути закладено прогноз розвитку подій і передбачення фінансових, економічних, соціальних, структурних, організаційних та інших результатів (можливих, бажаних і очікуваних).

Німецька модель виходу із кризи базується на певних *принципах*, а саме:

- 1) комплексність підходу до проблеми та її розв'язання;
- 2) тривалість, постійність і наполегливість в усуненні слабких місць та наявних проблем;
- 3) збереження і зміцнення довіри у громадян країни до стабільності фінансово-кредитної системи;
- 4) ефективність фінансово-економічної політики;
- 5) запровадження нових підходів до зовнішньоекономічної політики та політики міжнародного партнерства;
- 6) зниження рівня державної заборгованості й обмеження боргових зобов'язань.

Процес подолання кризи Федеральним Урядом Німеччини має комплексний характер й зосереджується на таких *головних напрямках*:

- 1) усунення причин та наслідків фінансово-економічної кризи;
- 2) створення кращих умов для розвитку освіти і науки;
- 3) пенсійне забезпечення, догляд та соціальна сфера, охорона здоров'я;
- 4) охорона навколишнього середовища, енергетика, сільське господарство, захист споживачів;
- 5) сім'я і пенсіонери;
- 6) внутрішня політика та інтеграція;
- 7) міжнародне партнерство на світовому рівні;
- 8) мистецтво і культура.

Розуміючи першооснову й фундаментальне значення економічної та фінансової складової у суспільній системі країни, пріоритетним у ФРН було обрано вироблення комплексу заходів щодо подолання фінансово-економічної кризи. Федеральний Уряд насамперед надав гарантії для всіх ощадних вкладів. Цим було зміцнено довіру громадян країни як вкладників до безпеки їх заощаджень під час кризи.

Реалізація антикризової моделі та застосування антикризових механізмів почалися із прийняттям відповідних нормативних документів федерального рівня. Зокрема 17 жовтня 2008 р. було ухвалено Закон ФРН «Про Фонд стабілізації фінансового ринку» [19, с. 1982], який набрав чинності 18 жовтня 2008 р. [20], а вже 21 грудня 2008 р. прийнято федеральний Закон «До зміни податково-правового регулювання пакету заходів «Забезпечення зайнятості через посилення економічного росту» [21, с. 2896]. Завдяки вказаним законам та іншим нормативним документам федерального рівня почав діяти Пакт «Про зайнятість і стабільність у Німеччині» [22, с. 4–5].

Зазначеним Пактом окреслені принципові цільові позиції для діяльності Федерального Уряду, органів управління федеральних земель та суб'єктів підприємництва і бізнесу:

- збереження робочих місць;
- забезпечення інвестиційної привабливості підприємств;
- посилення інноваційної складової;
- зменшення державної заборгованості.

Власне антикризові заходи економічного та фінансового впливу зосереджені у двох напрямках: *по-перше*, подолання фінансово-економічної кризи та, *по-друге*, розвитку міжнародного партнерства на світовому рівні.

До першої групи заходів, передбачених німецькою антикризовою моделлю, віднесено:

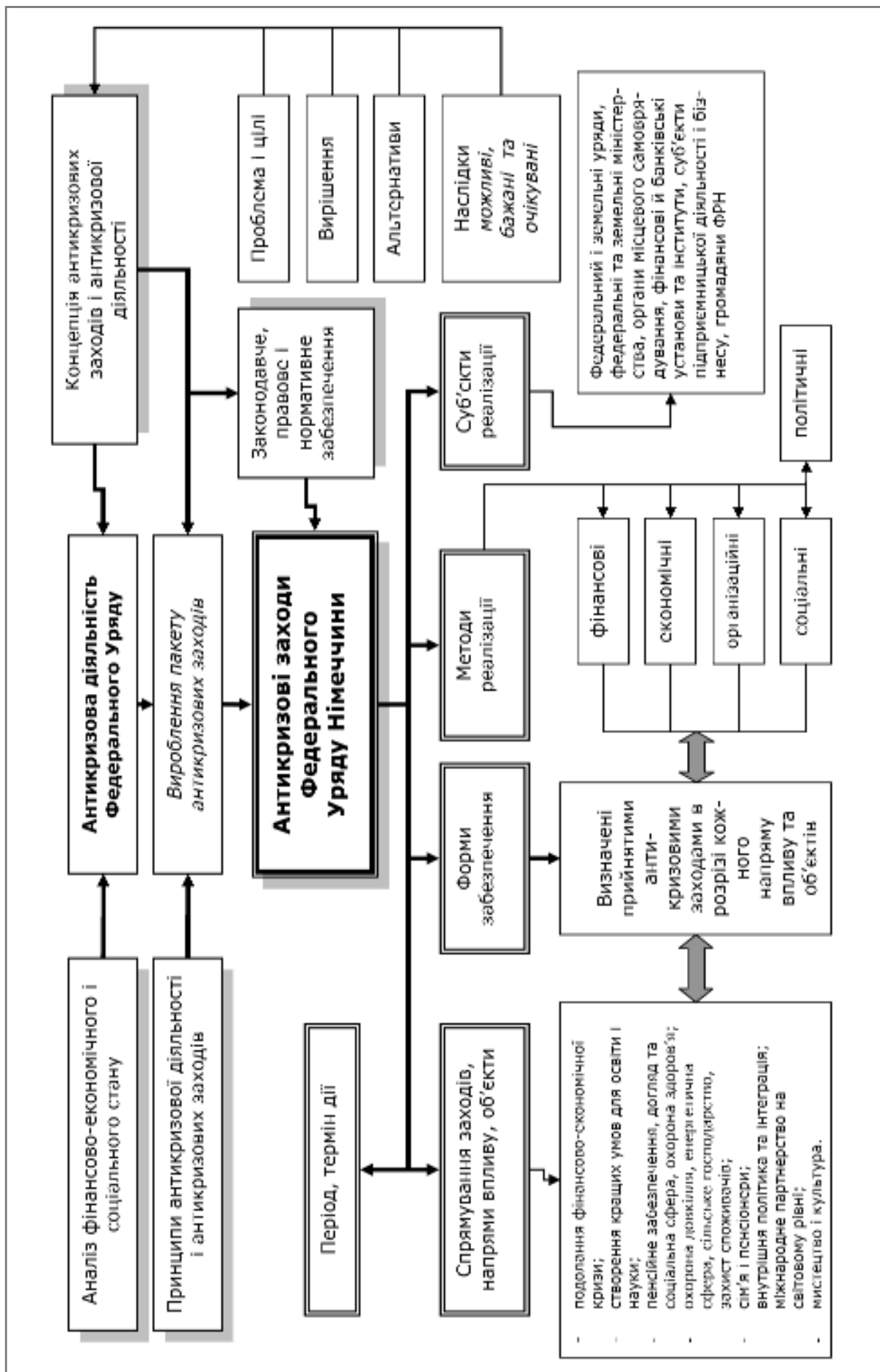

Рис 1. Німецька модель виходу із економічної і соціальної кризи
Джерело: Схема розроблена особисто автором

- зміцнення сектору фінансового ринку;
- ухвалення закону про санацію банків (*Bad-Bank-Gesetz*);
- надання Федеральним Урядом фінансової підтримки системно важливим банкам по всій країні;
- проведення на світовому рівні саміту з питань фінансів та економіки;
- запровадження нових правил і норм відшкодування втрат (збитків) та винагород;
- прийняття «Кон'юнктурного пакету – I» (Активізація економіки – I);
- прийняття «Кон'юнктурного пакету – II» (Активізація економіки – II);
- впровадження нових підходів до політики на ринку праці;
- забезпечення ефективної економічної політики;
- впровадження нових підходів до зовнішньоекономічної політики;
- зменшення державної заборгованості, обмеження боргових зобов'язань;
- застосування принципу тривалості, постійності, наповненості;
- впровадження нових підходів до податків і платежів;
- ефективна політика у сфері транспорту та зв'язку;

- побудова нового суспільства на сході країни.

Через систему заходів уряду в банківській сфері було відновлено довіру всередині фінансової системи та створено важливі передумови для нормалізації взаємовідносин між банками, знижено фінансове навантаження на німецьку економіку. Із прийняттям Пакету заходів Федеральний Уряд запропонував гарантії фінансовим інститутам, забезпечив підтримку власного капіталу, в тому числі з урахуванням позицій ризику. Загалом виділено понад 480 млрд. євро [18, с. 5] для надання заявникам через спеціально створений Фонд стабілізації фінансового ринку («*Finanzmarktstabilisierungsfonds*» – *SoFFin*). Цей фонд керується фінансовою установою із стабілізації фінансового ринку і контролюється Федеральним міністерством фінансів Німеччини.

Завдяки діяльності *SoFFin* фінансово-підприємницькі структури отримують змогу на певний період зміцнити власний і пайовий капітал. Для цього передбачено близько 80 млрд. євро [18, с. 5]. Окрім того, до компетенції Фонду стабілізації фінансового ринку належить гарантування захисту від ризиків за операціями рефінансування між фінансовими інститутами. На це виділено близько 400 млрд. євро [18, с. 5]. Однак слід звернути увагу на те, що капітал банкам надається не безкоштовно, а під відповідні відсотки. До того ж, отримуючи зазначені державні гарантії, банки сплачують збір.

Утворення Фонду стабілізації фінансового ринку, відповідно до Закону про стабілізацію фінансового ринку від 17 жовтня 2008 р., значною мірою заспокоїла німецький фінансовий ринок. Але подальший розвиток ситуації на фінансовому ринку в країні підтвердив необхідність вжиття додаткових заходів як для збалансування банківських ресурсів, так і для покращення забезпечення німецької економіки кредитами. Тому Федеральний Уряд відкрив можливість кредитним інститутам, товариствам фінансових холдингів та їх дочірнім компаніям вилучати зі своїх балансів так звані токсичні цінні папери. До «токсичних» віднесено структуровані цінні папери, які в умовах кризи важко оцінити, а отже, і продати. Завдяки такому кроку банки не обмежувались у використанні власного капіталу та змогли надавати кредити іншим клієнтам. Одночасно Федеральний Уряд діяв за консолідуючою моделлю, яка передбачала відкритість означених рішень і можливість застосування такої схеми на рівні земельних банків.

Із прийняттям 13 травня 2009 р. Бундестагом і Бундесратом Закону про подальший розвиток стабілізації фінансового ринку було створено нові правові передумови для організації здійснення розрахунків банками. Насамперед це стосувалося розблокування розрахункового обслуговування (система заходів дістала назву «*Bad Banks*» – очищення, або санація банків). На рис. 2 показано механізм функціонування «*Bad-Bank-Modell*».

Центральне місце серед застосованих Федеральним Урядом форм впливу в рамках реалізації антикризової програми відведено прийнятим у ФРН «Кон'юнктурного пакету – I» і «Кон'юнктурного пакету – II», якими передбачено фінансове забезпечення комплексу заходів із подолання кризових проявів та їх негативних наслідків.

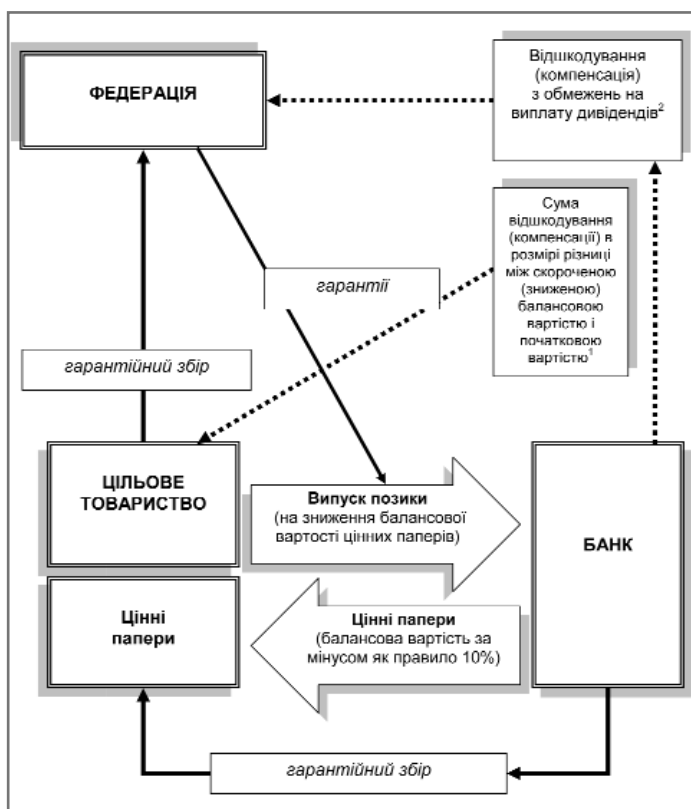

Рис 2. Механізм функціонування моделі стабілізації банків («*Bad-Bank-Modell*»)

Джерело: Складено особисто автором

Примітки:

¹ Захищає Федерацію від використання гарантії через «Цільове товариство» – «*Zweckgesellschaft*»

(у ФРН термін *Zweckgesellschaft* застосовується стосовно юридичних осіб, які створюються для досягнення окремої, завчасно визначеної цілі).

² Здійснюється тільки після закриття цільової спільноти (*Zweckgemeinschaft*); у разі балансу можливі збитки не покриваються.

Зокрема першим пакетом визначено обсяги фінансування інвестиційних програм, реалізація яких мала сприяти прискоренню і збільшенню інвестування.

«Кон'юнктурний пакет – II» націлений на:

а) зниження для громадян податків, обов'язкових платежів та фінансового навантаження;

б) підтримку кредитних програм і програм поручництва, гарантій для підприємств та заходів, спрямованих на збереження робочих місць;

в) підтримку інвестиційних програм щодо прискорення і збільшення інвестування.

Загалом «Кон'юнктурним пакетом – II» Федеральний Уряд Німеччини передбачив виділити на підтримку та фінансове забезпечення антикризових заходів майже 50 млрд. євро [22, с. 4].

Задля розвитку міжнародного партнерства ФРН на світовому рівні в рамках програми антикризових дій передбачалося модернізувати систему взаємовідносин як в економічній, так і політичній, військовій та інших сферах. При цьому було висунуто ряд завдань, а саме:

- зосередити зусилля на впровадженні нових засад розвитку Європейського Союзу;
- надати нову динаміку німецько-американським відносинам;
- втілювати німецько-французькі ініціативи щодо подолання економічної і фінансової кризи;
- забезпечити стратегічне партнерство з Російською Федерацією;
- розвивати німецько-польські взаємовідносини;
- вживати заходів щодо зміцнення ООН;
- посилювати європейську політику безпеки і оборони;
- проводити активну політику розвитку навіть у часи кризи.

Таким чином, як видно з викладеного, головними рисами німецької антикризової моделі є посилення ролі держави в регулюванні ринкових відносин, втручання в економіку за допомогою державного бюджету, підтримка малого і середнього підприємництва.

Фінансово-господарські результати ФРН за 2009 р. та початок 2010 р. свідчать про обґрунтованість обраної моделі виведення країни з кризи, її результативність та ефективність. Без перебільшення можна констатувати, що німецька економіка не тільки першою вийшла з кризи, а й підтвердила свою роль локомотива у Європі [23]. За даними січня-вересня 2010 р., економіка ФРН демонструє певну стабільність, і, за останніми оцінками Європейської Комісії, приріст ВВП країни у 2010 р. очікується на рівні 3,4% (попередній прогноз – лише +1,2%).

Висновки. Подолання економічної та фінансової кризи вимагає чіткої послідовності дій насамперед на урядовому рівні країни, оскільки саме уряд на основі аналізу ситуації, врахування прямих і опосередкованих ризиків та наявного ресурсного потенціалу повинен визначити систему антикризових дій. У цьому контексті як один із варіантів заслуговує на увагу практичний досвід застосування німецької моделі подолання кризових явищ в економічній, фінансовій та соціальній сферах. Не закликаючи до сліпого копіювання досвіду Німеччини в Україні, ми, водночас, вважаємо за доцільне врахування методологічних основ і структурних складових німецької моделі виходу із фінансово-економічної кризи. Ряд ефективних антикризових дій Уряду ФРН можна грамотно трансформувати й адаптувати до української практики врегулю-

вання проблемних питань у соціально-економічній сфері. Німецька модель могла б стати підґрунтям для вироблення дієвих механізмів якнайшвидшого подолання кризових явищ у нашій країні.

Література

1. Max Otte. Die Finanzkrise und das Versagen der modernen Okonomie // APuZ. – 2009. – Nr 52. – S. 9–16.
2. Susanne Schmidt. Markt ohne Moral – Das Versagen der internationalen Finanzelite, Vlg. Droemer Knauer. – Munchen, 2010, ISBN 978-3-426-27541-2.
3. IWF: Global Financial Stability Report. – Oktober 2008.
4. International Monetary Fund: Global Financial Stability Report // Market Update. – Nr 28. – Januar 2009.
5. Statistisches Jahrbuch 2009 fur die Bundesrepublik Deutschland. – Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2009. – S. 730–731.
6. International Monetary Fund, World Economic Outlook Database. – April 2009.
7. Entschlossen handeln. Gut aufgestellt in die Zukunft // KPMG – International. – 2010. – S. 4–5.
8. Bruttoinlandsprodukt (reale Veränderung) – Quelle: Internationaler Währungsfond – Weltwirtschaftsausblick. – Режим доступу : www.destatis.de/jetspeed
9. Entschlossen handeln. Gut aufgestellt in die Zukunft // KPMG – International. – 2010. – S. 4–5 (прогноз).
10. Основні показники економічного розвитку України // Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art
11. Entschlossen handeln. Gut aufgestellt in die Zukunft // KPMG – International. – 2010. – S. 4–5.
12. Bruttoinlandsprodukt (reale Veränderung) – Quelle: Internationaler Währungsfond – Weltwirtschaftsausblick. – Режим доступу : www.destatis.de/jetspeed
13. Тигірко С. Украина не превысит уровень госдолга, равный 40% от ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.banki.ru/news/lenta/?id=2269095
14. Зведений бюджет України в 1992–2008 роках // Держкомстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
15. Основні показники економічного розвитку України // Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art
16. Новицький В. Є. Інституційне регулювання в умовах кризи: реалії та імперативи // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 1–2. – С. 10.
17. Пахомов Ю. Н. Основные задачи формирования посткризисной модели развития экономики Украины // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 1–2. – С. 3.
18. Deutschland gestarkt aus der Krise fahren. Jahresbericht der Bundesregierung 2008/2009. – Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. – Berlin, 2009. – 76 S.
19. Finanzmarktstabilisierungsfondsgesetz von 17. Oktober 2008 // BGBl. – Nr I. – S. 1982.
20. Verordnung zur Durchfuehrung des Finanzmarktstabilisierungsfondsgesetzes (FMStFV) vom 20. – BMWi / BMF, Oktober 2008.
21. Gesetz zur Umsetzung steuerrechtlicher Regelungen des Masnahmepaketes «Beschäftigungssicherung durch Wachstumsstarkung» vom 21. Dezember 2008. – Bundesgesetzblatt, Jahrgang 2008, Teil 1, Nr. 64, ausgegeben zu Bonn am 29. Dezember 2008, S. 2896.
22. Pakt fur Beschäftigung und Stabilitat in Deutschland // Magazin fur Wirtschaft und Finanzen. – 01/2009. – Nr. 66. – S. 4–5.
23. Deutschland Wachstumslokomotive in Europa. – Режим доступу : www.bundesregierung.de

Стаття надійшла до редакції 27 жовтня 2010 року